

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Життя висунуло суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. Але психологи констатують, що випускники вузів, які приходять на виробництво, ще не здатні самостійно вирішувати проблеми, не можуть мислити діалектично, системно, легко переходити від одного виду діяльності до іншого. Їм бракує творчої уяви, ініціативи, винахідливості. Такий стан справ потребує якісно нового підходу до підготовки молоді до життя. Орієнтиром змісту освіти є "робота на особистість".

Питання розвитку творчої особистості стає все актуальнішим в умовах становлення України як зрілого суспільства, що зумовлює необхідність підвищення інтелектуально-культурного потенціалу країни. Виникає потреба в розвитку та використанні на благо суспільства творчих здібностей особистості. Необхідно формувати творчий підхід до діяльності в молоді, здатної до гнучкої адаптації в динамічно змінюваному світі.

Отже, метою дослідження є виявлення факторів, які ведуть до створення ефективних моделей управління процесом формування творчої особистості серед студентів.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні задачі:

- діагностика й оцінка інтелектуального розвитку молоді;
- діагностика й оцінка рівня творчого потенціалу студентів;
- виявлення якостей, спрямованих на ефективну діяльність;
- аналіз результатів оцінки розвитку молоді;
- розробка методів формування креативного підходу до діяльності.

Основою формування творчої особистості є феномен індивідуальності. Щоб ефективно виховувати індивідуальність, треба зберегти її своєрідність і підняти особистість до рівня творчості. Дослідження творчості в межах психології викликало появу поняття "креативності", вивченню якого присвятили свої праці Дж. Гілфорд, Б. Гізелі, П. Торренс, Я.А. Пономарьов, Н.Г.Фролов, Е.Г.Ярошевський та багато інших дослідників. Сьогодні креативність є категорією в психологічній науці.

До проблеми креативності неодноразово зверталися дослідники, та, незважаючи на це, вона залишається найменш розгаданою часткою людської активності. Креативність пов'язана з різними аспектами людської особистості, маючи на них не завжди прямий і однозначний вплив, часом допомагаючи, а часом заважаючи людині здійснювати поступ свого розвитку. Саме тому ми поставили собі за мету дослідження факторів, які допомагають формувати творчу особистість.

Об'єктом дослідження виступають учасники освітнього процесу: студенти економічних вузів. Предметом дослідження є умови, що сприяють розвитку креативності молоді.

На початку ХХ століття російський дослідник проблем творчості П.К. Енгельмеєр зазначав: "Творчість — це життя, а життя — це творчість" [6]. Дійсно, людина сама творить себе, робить своє життя унікальним і неповторним. Щодня його змінюючи, вона оновлює його, що є необхідним атрибутом будь-якої

творчості. Вчені-генетики, спираючись на широкі емпіричні дослідження, твердять, що кожна людина генетично унікальна, і в минулому, теперішньому чи майбутньому не було і не буде двох генетично ідентичних особистостей. Слід зазначити, що ситуації, в які потрапляє людина, також унікальні. Вони примушують людину в кожному конкретному випадку приймати рішення та діяти відповідно до особистої оцінки ситуації. Все це приводить до того, що людина перебуває в постійно змінних і спонукаючих її до життєтворчості умовах.

Творча людина здатна творчо перетворювати існуючі соціальні умови і форми. Творчість створює ту підйомну силу, яка виносить людину на новий рівень - рівень соціальної особистості, спроможної стверджувати себе у суспільстві.

У результаті розгляду особливостей творчого процесу і основних ознак творчого мислення особистості П.Ф. Кравчук [4] виділяє наступні риси, які характеризують розвинуту творчу особистість:

- глибина та ширина знань, вміння застосовувати їх у різноманітних ситуаціях;
- сформована стійка потреба до постійного оновлення знань і набуття нових;
- цілеспрямоване прагнення до істини, здатність глибоко проникати в суть проблеми, бачити відносини між явищами, тобто здатність до аналізу та синтезу;
- уміння відмовитися від застарілих звичок та поглядів;
- уміння поєднувати нове з попереднім особистим досвідом і досвідом інших.

Креативна людина, на думку Н.Ю. Хрящової [7], володіє більшою привабливістю у спілкуванні. Вона притягує до себе людей. В її товаристві час спливає непомітно, і виникає бажання якомога довше залишатися поруч з нею. При цьому привабливість творчої людини пов'язується не лише з її постійним розвитком, змінами, але й з її відкритістю іншому досвіду, а ця відкритість, у свою чергу, завершує це коло, чи, точніше, продовжує спіраль розвитку.

Творча людина бачить інших у всій сукупності їхніх рис та властивостей, а при такому погляді люди ні кращі, ні гірші в порівнянні один з одним: вони просто різні. Людина, яка виходить на рівень розвинутої креативності, більш демократична у стосунках з довколишніми. При цьому вона не приймає ніякого насильства чи придушення.

А.Л. Галін так описував творчу людину: "Творча людина створює навколо себе клімат відкритості, доброзичливості, можливість прояву спонтанних і вільних схильностей і поривів. Творча людина — ворог деспотизму, вона висміює, відкидає, заперечує його, не терпить насильства і директивності" [2]. Чим вищий рівень розвитку особистості, тим м'якша, демократичніша людина в поведженні з іншими.

Для експериментального вивчення цих якостей ми опиралися на концепцію креативності Дж. Гілфорда та Е. П. Торренса, які є основоположниками психометричного підходу до дослідження креативності як здібності до творчості [9;10].

Для оцінки вербального творчого мислення використовувався тест Торренса "Незвичайне використання". У нашому дослідженні за стимульний матеріал було обрано сірник, оскільки він дає можливість

знаходження багатоваріантного функціонального незвичайного використання.

Для вивчення невербального творчого мислення досліджуваних використовувався тест "Закінчи малюнок", (інша його назва – "Незакінчені фігури" ("Complete figures"), що є другим субтестом фігурної батареї тестів творчого мислення Торренса.

В обох тестах результати опрацьовувалися за такими показниками: продуктивність (кількість ідей чи фігур), гнучкість (різноманітність ідей, здібність переходити від одного аспекту проблеми до іншого), оригінальність (здібність до висунення ідей, які відрізняються від очевидних, тривіальних), деталізація чи розробленість ідей. І хоча Торренс не використовував показник деталізації для оцінювання ідей у тесті "Незвичайне використання" [10], ми визнали за доцільне застосувати його в нашому дослідженні, для чого була розроблена спеціальна схема опрацювання результатів.

З метою дослідження особистісної сфери респондентів використовувався багатофакторний особистісний опитувальник, розроблений Р.Б. Кеттеллом. Для цього з тесту було вибрано декілька факторів.

- Фактор А «замкнутість — комунікабельність» визначає характер поведінки у спілкуванні, комунікабельність, рівень соціальної адаптації, відношення до оточуючих, вміння працювати з ними;

- Фактор Е «підкореність — домінантність» охоплює такі риси особистості, як конформність, поступливість, залежність від інших, покірність, і протилежні їм — незалежність, самостійність, схильність до самоутвердження і лідерства, до ігнорування соціальних умовностей і авторитетів;

- Фактор G «слабкість — сила Над-Я» свідчить про рівень соціальної нормативності поведінки, моральності, відповідальності, наполегливості в досягненні мети;

- Фактор Н «несміливість — сміливість» охоплює рівень соціальної сміливості, рішучості, особливості поведінки в нестандартних ситуаціях, контактність з оточуючими;

- Фактор Q3 «низький — високий самоконтроль» вимірює рівень внутрішнього контролю поведінки, цілеспрямованості та інтегрованості особистості, вміння долати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, а також охоплює рівень усвідомлення і дотримання соціальних вимог.

У нашому дослідженні взяли участь студенти віком від 20 до 23 років. Всього було опитано 198 осіб, з них 98 юнаків і 100 дівчат. Дослідження проводилися у економічних вузах м. Харкова протягом 2001-2005 р. р.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження. У ході аналізу виявлено, що юнаки у вербальному творчому тесті "Незвичайне використання" висували в середньому менше ідей, ніж дівчата, але більше їх деталізували. Ще Торренсом було помічено, що продуктивність ідей впливає на зменшення деталізації і навпаки. Очевидно, що в такому віці вищі показники деталізації більш притаманні хлопцям, ніж дівчатам.

Окремо нами порівнювалися середні значення результатів опитуваних, що отримали високі бали за оригінальність у невербальних завданнях (понад 60 стенів) із загальними результатами всієї вибірки. Порівняння цих середніх значень за Т-критерієм Стьюдента показало, що студенти, які мають нижчі бали за особистісним фактором А, є менш комунікабельними, більш замкнутими, з меншим рівнем соціальної адаптації, схильністю до самотності та інтровертованості у поведінці. Їм притаманні риси самостійності, неконформності, незалежності, що поєднуються зі схильністю до самоутвердження та ігнорування соці-

льних умовностей і авторитетів. Зрозуміло, що такі люди частіше зустрічатимуться із проблемами в налагодженні соціальних зв'язків і контактів з довколишніми.

Для встановлення значимих статистичних зв'язків між особистісними рисами і креативністю був проведений кореляційний аналіз.

Аналіз зв'язків між показниками творчого мислення та особистісними рисами у хлопців дозволяє стверджувати, що фактор Е "підкореність — домінантність" позитивно корелює з усіма невербальними творчими показниками та з вербальними деталізацією і оригінальністю. А отже, риси незалежності, самостійності, схильності до самоутвердження сприяють оригінальності, різноманітності і деталізації креативних ідей у юнаків. Цікавим є те, що ці особистісні риси сприяють зниженню продуктивності творчих ідей у словесній сфері.

Неоднозначними є зв'язки між фактором G "слабкість — сила Над-Я" та показниками творчого мислення. Цей фактор позитивно корелює для вербальних значень з продуктивністю та оригінальністю, але негативно - з продуктивністю для невербальних значень. Тобто, соціальна нормативність поведінки позитивно впливає на вербальні творчі здібності продуктивності і оригінальності та негативно — на невербальні творчі здібності деталізації.

Фактор Q3 "низький — високий самоконтроль" позитивно корелює з невербальною продуктивністю. Тобто, в досліджуваних з підвищенням продуктивності у невербальній сфері зростає внутрішній контроль поведінки, а він, у свою чергу, сприяє підвищенню творчої продуктивності на невербальному рівні. Особистості, що вміють добре контролювати свою поведінку, зазвичай виконують більше креативних завдань на дослідження невербальної сфери, оскільки краще орієнтуються в ситуації регламентації часу під час тестування.

Розглянемо результати кореляційного аналізу даних, отриманих у ході тестування дівчат. Тут виявлено більше істотних кореляційних зв'язків між параметрами творчого мислення та особистісними факторами.

Фактор А "замкнутість -- комунікабельність" обернено пов'язаний із такими творчими показниками, як вербальна продуктивність і невербальна оригінальність, сюди ж додається невербальна продуктивність. Можна зробити висновок, що відособленість сприяє продуктивності та оригінальності невербальних творчих ідей у дівчат. Оскільки оригінальними вважаються малюнки, що не часто зустрічаються у вибірці, то тут самостійність допомагає краще проявити себе за вказаними творчими показниками.

Аналіз взаємозв'язків фактору Е "підкореність - домінантність" та показників креативності у групі дівчат показав аналогічну позитивну кореляцію із вербальними гнучкістю, оригінальністю, деталізацією та з невербальними продуктивністю, гнучкістю, оригінальністю, як і в групі хлопців. Проте на відміну від результатів хлопців, вербальна продуктивність тут істотно корелює із фактором, що розглядається, тобто знову ж таки незалежність і самостійність сприяють підвищенню продуктивності вербального творчого мислення.

Фактор G "слабкість — сила Над-Я" обернено корелює з усіма творчими показниками (крім вербальної деталізації), чого не спостерігалось в результатах хлопців. Для дівчат як у вербальній, так і в невербальній сфері потрібне зниження соціальної нормативності поведінки для підвищення творчих показників у обох тестах креативності. Відповідно покращення творчих результатів призводить у дівчат до зниження

рівня соціальної нормативності поведінки, до подолання соціальних стереотипів і норм.

Фактор Н «несміливість — сміливість», охоплюючи рівень рішучості, особливості поведінки у нестандартних ситуаціях, контактність з оточуючими, має зворотні кореляційні зв'язки із вербальною продуктивністю та оригінальністю та прями — з невербальною деталізацією. Тобто, дівчата з високим рівнем сміливості продукують меншу кількість та оригінальність словесних ідей, але отримують вищі бали за деталізацію малюнків у тесті "Незакінчені фігури".

Для фактору Q3 "низький — високий самоконтроль" спостерігаються обернені зв'язки з усіма творчими показниками. У дівчат низький внутрішній самоконтроль сприяє розвитку творчих здібностей. Вища, ніж у хлопців, конформність, що заважає творчо мислити, у дівчат долається за рахунок послаблення контролю.

Висновки: Таким чином, при створенні сприятливої атмосфери для розвитку творчого мислення слід пам'ятати про почуття психологічної захищеності, не критичності. Критичні зауваження, непорозуміння є найкоротшим шляхом придушення творчих можливостей людини. Якщо спроби самостійно мислити, висловлювати

творчий підхід не знаходять підтримки серед оточуючих, викликають сміх чи осуд, супроводжуються нав'язуванням "правильних", поширених, загальноприйнятих поглядів, то у людини з'являється страх виявитися "білою вороною", і бажання виявляти творчість зникає.

Самосвідомість є важливим структурним елементом особистості. Унікальність кожної людини — запорука її творчого потенціалу. Разом з тим, це і умова прогресу, суспільного розвитку. Людина перестає існувати як індивідуальність, якщо лише соціальний контроль визначає її самосвідомість. "Автоматичний конформізм", увагу на який звертав ще Еріх Фромм, веде до розпаду особистості. Подібний вплив має місце у тих випадках, коли людина, якій з дитинства нав'язувалися вищезгадані шаблони, не володіє "ступенями свободи" для вироблення і прояву особистісного відношення до подій.

Потрібне розуміння того, що здібність до оригінальності і творчості "вигодується" любов'ю. Коли втілена можливість розвивати свої здібності, з'являється і простір для активної творчої діяльності. Необхідно спонукати у молоді радість відкриття. Розумову активність та фантазію слід заохочувати за допомогою найрізноманітніших видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. -СПб., 1999. - С. 156-244.
2. Галин А.Л. Личность и творчество. Психологические этюды. -Новосиб., 1989.
3. Клепиков О. I., Кучерявий I. Т. Основа творчості особи. - К., 1996.
4. Кравчук П. Ф. Формирование творческой личности студента. - К., 1984.
5. Ниренберг Дж. И. Искусство творческого мышления. — Минск, 1996.

6. Пиаже Жан. Избранные психологические произведения.. — М., 1969.
7. Психогимнастика в тренинге / Под. ред. Н. Ю. Хрящевой. - СПб., 2000.
8. Роменець В. А. Психологія творчості. — К., 1971.
9. Guilford Y.P. The nature of humane intelligence. - N.Y., 1967
10. Torrance E.P. Scientific views of creativity factors affecting its growth // Daedalus: Creativity and Learning.- 1965.

Подано до редакції

РЕЗЮМЕ

В фокусе внимания – творческая личность. Рассматривается место творческого потенциала личности в современном обществе. Статья соде-

ржит диагностические методы, которые иллюстрируются на материалах экспериментальных разработок.

SUMMARY

The article makes focus on a creative personality, analyzing the place of creative potential of personality at

present day. The article contains some diagnostic methods illustrated by means of empirical data and results.